

UDK 821.163.6.09''18''

Marijan Dovič

Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU

LITERATURA IN MEDIJI V JURČIČEVEM ČASU

Razprava poveže hiter razvoj literarne proze v drugi polovici 19. stoletja s sočasnim nastajanjem omrežja medijev: založb, časopisov in literarnih revij. Šele mediji so omogočili zadostne strukturne možnosti objavljanja in delovanja v različnih vlogah literarnega sistema. Razvoj je prikazan ob primeru enega vodilnih pripovednikov tega obdobja, Josipa Jurčiča.

The study ties the rapid development of literary prose in the second half of the 19th century with the contemporary naissance of the media network, i.e., publishing houses, newspapers, and literary journals. The media provided the sufficient structural opportunities for publishing and activities in various roles of the literary system. The development is presented on the example of one of the leading narrative prose writers of this era, Josip Jurčič.

Ključne besede: Josip Jurčič, literarna sociologija, literarni sistem, medijski sistem, literarno posredovanje, založništvo, časopisi

Key words: Josip Jurčič, literary sociology, literary system, media system, literary mediation, publishing, newspapers

Druga polovica 19. stoletja je za razvoj slovenskega literarnega sistema odločilna. Če pustimo ob strani obdobje, duhovnozgodovinske in slogovne oznake, ki za literarnosociološko perspektivo naše raziskave niso odločilne, jo je mogoče označiti kot čas, ko se dokončno razvije in razmahne literarna proza, nabor izraznih možnosti literature pa se – tudi po zaslugi plodovitega pisatelja Josipa Jurčiča (1844–1881) – močno razširi. Nasploh gre z vidika sistema za dejaven čas, v katerem se naglo razvijajo vse štiri delovalne vloge: literarno proizvajanje, posredovanje, sprejemanje in obdelovanje. Sledeč Schmidtovi terminologiji bi lahko rekli, da se postopoma oblikujejo temelji notranje strukture avtonomnega literarnega sistema (Schmidt 1980: 199–275). Ta razvoj je v marsičem povezan z razvojem vzporednega medijskega sistema, ki ima z literarnim kar nekaj presečišč, predvsem pri vlogi posredovanja (založništvo), pa tudi pri literarnem obdelovanju (kritika).¹

Če sta bila razvoj proze, deloma pa tudi razvoj literarnih revij (kot segmenta medijskega sistema), doslej že dobro raziskana, literarna veda pri nas še ni ustrezno ocenila vloge splošnega razmaha medijev in njegovih povezav z literaturo. V razpravi bomo to skušali storiti ob primeru pripovednika, novinarja in urednika Josipa Jurčiča. Jurčičeva družbena usoda je tipična za slovenskega intelektualca tega časa: šola se v Ljubljani in študij nadaljuje na Dunaju, zatem pa se kot (proletariziran) intelektualec vrne v domovino, kjer se postopoma vključuje v kulturni prostor in si v njem skuša zagotoviti možnost preživetja. Jurčičev primer je zanimiv, ker dobro kaže, kako je

¹ Literaturo so sodobni sistemski in empirični pristopi opredelili kot podsistem širšega umetnostnega sistema, kar je v skladu s tradicionalnim videnjem njenega položaja. Po drugi strani pa je literatura tudi del širšega medijskega sistema, ki je v sodobnih družbah vse pomembnejši in bolj razpreden. Pomen opazovanja literature v tem kontekstu je poudaril tudi Schmidt (1990).

ravno časnikarstvo ponudilo novo možnost socialne eksistence pisatelja. Naveza z novinarstvom je bila namreč vse do današnjih dni eden temeljnih modelov preživetja literarnega proizvajalca na slovenskem literarnem trgu, saj ta zaradi specifične majhnosti ni mogel, verjetno pa tudi nikdar ne bo mogel, prenesti popolne profesionalizacije. Agilni Jurčič kot urednik dnevnika *Slovenski narod* uvaja nov prototip intelektualca, ki si služi kruh izključno le s *peresom*.

Dosedanje analize slovenske pripovedne proze v drugi polovici 19. stoletja so se v večini držale tekstualnega načela in obravnavale predvsem literarna besedila, kot so nastajala pri posameznih avtorjih v zgodovinskem zaporedju, jih interpretirala, klasificirala in sistematizirala ter uvrščala v različne razvojno-teleološke konstrukcije. Na ta način so merile njeno notranjo tematsko ali slogovno evolucijo, oddaljenost od sodobnih proznih tokov in podobno.² Ker je ta razvoj že dobro raziskan, ga tu ne bomo obnavljali.³ Vsekakor velja splošen konsenz o tem, da je širjenje izraznega nabora, »jezika« nastajajoče literarne proze, v tem času izjemno hitro.

Po eni strani je to mogoče pripisati individualnim talentom vodilnih pripovednikov, kot so bili Levstik, Jurčič, Jenko, Trdina in drugi. Vendar pa bi bilo najbrž narobe, če ne bi v obzir vzeli vsaj še enega dejavnika. Pestrost proznih žanrov je namreč predvsem po letu 1870 rasla hkrati z ekspanzijo časopisja: od tipično časopisnega podlistka tja do kriminalke kot tipično meščanskega trivialnega žanra, kakršna se pojavlja v zgodbah *Iz sodnijskega življenja* (1875) Jakoba Alešovca.⁴ Gradnja slovenskega proznega repertoarja sovпада z naglo rastjo potreb po proznih tekstih, ki jih terja napredujoč medijski sistem z vse večjo dnevno potrebo po novih besedilih, tega pa seveda poganja gospodarski razvoj družbe in vsesplošna družbena diferenciacija napredujočega kapitalizma. Razvoj seveda pogojuje tudi rastoči nacionalizem, ki postane v drugi polovici 19. stoletja ekskluzivno »družbeno ozadje«,⁵ ter splošno napredovanje (slovenskega) meščanskega sloja in njegove mentalitete.⁶

² Taka »velika zgodba« je denimo v Kmeclovi analizi *Od pridige do kriminalke* nakazuje že v naslovu: pokazati želi, kako se je pripovedna proza na Slovenskem v 19. stoletju razvila ali raje izvila iz pridižnih začetkov, v katerih je za potrebe nazornosti in večje pedagoške učinkovitosti vzknila narativnost, kako je izoblikovala značilne pripovedne zvrsti in se razslojila do te mere, da se je pojavila celo »trivialna« kriminalka. Družbeno gibalno teh procesov je za Kmecla nastajanje in izoblikovanje slovenskega meščanskega sloja.

³ Gl. predvsem Paternu 1957, Kmecl 1975, Kocijan 1983, Kos 2001 in Hladnik 2003.

⁴ Z vidika razvoja žanrov, vsebin in slogovnih postopkov je razvoj proze v 19. stoletju že dobro raziskan; pač pa je bistveno manj osvetljen v kontekstu razvoja celotnega medijskega sistema. Korelacije med literaturo in mediji, ki so tu le nakazane, bi bile lahko v bodoče predmet zanimivih empiričnih raziskav in bi nedvomno dale gradivo za nove poglede na razvoj proze v tem obdobju.

⁵ O diferenciaciji »slovenstva« in »nemštva«, pa tudi o literarni konstrukciji »pravega« rodoljubja in modela »narodnega odpadnika« pri Mencingerju gl. posebno poglavje o povesti *Vetrogončič v Vezeh besedila* (Juvan 2000). Gl. tudi Tomc 2005: 170–193.

⁶ Začetek *Kmetijskih in rokodelskih novic* leta 1843 Kmecl razume kot signal »skorajšnjega javnega intabuliranja slovenskega meščanstva na obstoj in kapital slovenske etnične skupnosti« (Kmecl 1975: 62), politični program »Zedinjene Slovenije« v okviru pomladi narodov 1848 pa mu je prva organizirana skupinska politična manifestacija slovenstva kot narodne skupnosti, hkrati pa tudi bojevito znamenje slovenskega gospodarskega meščanstva. Logika razvoja z meščanstvom kot protagonistom je torej tista, ki narekuje literaturi »nevezanost (prozo), govor in mišljenje, kakršna hoče sprotno, s predsodki neobremenjeno opazovanje sveta, ter poudarjeno narodnostno misel kot književno ideološko homologijo (uskladitev) meščanski družbeni ideologiji« (Kmecl 1975: 63).

Vse to je prispevalo k temu, da je bil nabor proze proti koncu 19. stoletja že kar raznovrsten, razvit in žanrsko pester, omogočal je avtorjem različna snovna in oblikovalska izhodišča. Postavljeni so bili tudi temelji za razmejevanje med literarnim in neliterarnim proznim oblikovanjem: številne žanrske oznake, kot so povest, črtica, roman, pripovedka ali bajka, nedvoumno signalizirajo različen modus resničnosti v primerjavi z drugimi zapisi. V tem smislu je mogoče reči, da si literatura postopoma oblikuje avtonomen prostor, v katerem se lahko obnaša v skladu s svojimi notranjimi merili in pravili, ter da na strani literarnih proizvajalcev že obstajajo interna pravila o tem, kaj si lahko dovolijo in kakšne tekste je treba pisati kot literaturo, hkrati pa tudi nastajajoča publika začenja ločevati med »fikcijo« in »resničnim« pisanjem, torej začenja uveljavljati temeljne konvencije literarnega sistema. Ta razvojni polet je nemogoče razumeti in razložiti, če ga ne vpneemo v kontekst sočasnega razvoja medijskega sistema in institucij literarnega posredovanja: od dnevnih časopisov do literarnih revij, od tiskarstva do literarnega založništva.

1 Razmah časopisja

Po skromnih Vodnikovih *Ljubljanskih novicah* konec 18. stoletja zavladala na področju slovenskega periodičnega časopisja skoraj polstoletno mrtvilo, novinarstvo se razvija le v nemščini.⁷ *Kmetijske in rokodelske novice*, ki jih leta 1843 začne izdajati Kmetijska družba za Kranjsko, so prvi slovenski časopis, ki se uspe izviti strogemu predmarčnemu cenzurnemu nadzoru. Tajnik družbe in urednik časopisa dr. Janez Bleiweis mora krmariti med zahtevami inteligence in zahtevami tistih, ki želijo v novicah le kmetijske nasvete, do leta 1848 pa se morajo *Novice* izogibati aktualni politiki. Pomen in vpliv tega tednika (med 1852–1857 je izhajal tudi dvakrat tedensko) je izjemen: ne le, da so *Novice* zaslužne za poenotenje črkopisa (gajica), uspešno uvedbo pravopisnih reform in širjenje slovenskega bralstva in potencialnih sprejemnikov literature, njihova funkcija je bila tudi nacionalno-povezovalna, saj so vsi Slovenci zdaj na mizo dobivali isto čtivo, s čimer je bil spodbujen proces konstrukcije in identifikacije narodne skupnosti.

Po letu 1848, ko so se sprostili okviri absolutistične cenzure, se začnejo pri nas pojavljati najrazličnejši časopisi in njihovo množenje konec šestdesetih let dobiva eksponentni značaj. Ker korelacij med medijskim in literarnim sistemom skoraj ni mogoče preceniti, je dragoceno, če imamo tudi številčno predstavo o tem hitrem gibanju. Zanimive empirične podatke o slovenskem novinarstvu najdemo v razpravi Iva Lapajneteta *Razvojne smeri slovenskega novinarstva* iz leta 1937. Gledano v številkah se prvi slovenski časopis, Vodnikove *Ljubljanske novice*, ki so izhajale med 1797 in 1800, izkažejo kot marginalen medij, saj so v treh letih skupaj proizvedle nekaj nad 12.000 konkretnih izvodov, bralci pa so bili zelo redki. *Kmetijske in rokodelske novice* Janeza Bleiweisa otvarjajo naslednjo dobo novinarstva: že prvo leto (1843) gredo k 1005 naročnikom, podpre pa jih tedaj takale naročniška struktura: 605 duhovnikov,

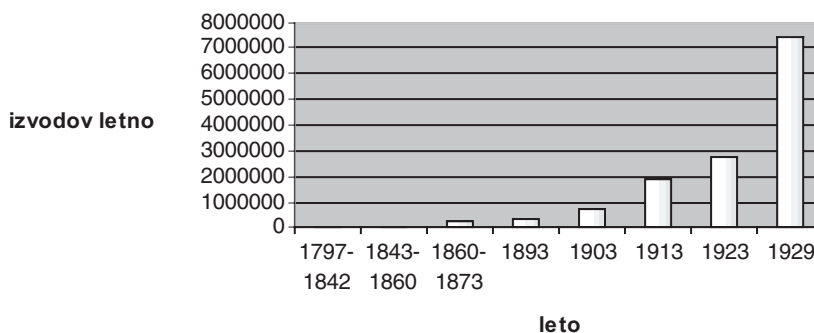
⁷ Leta 1937, ob 140-letnici prvih *Ljubljanskih novic* smo dobili kar dve monografski obravnavi zgodovine novinarstva pri nas (Vatovec, Šlebingerjeva bibliografija z analitičnimi članki drugih avtorjev, mdr. Gabriča in Lapajneteta).

149 kmetov, 30 učiteljev, 31 uradnikov, 55 obrtnikov, 24 graščakov ter nekaj študentov, tovarnarjev, cerkovníkov, oskrbnikov itn. Že takoj so *Novice* presegle meje Kranjske, kamor je šlo 52 % izvodov, poleg tega jih je šlo 21 % na Štajersko, 18 % na Primorsko itd. Močan trg odjemalcev se je vzpostavil predvsem v krajih z razvitejšo industrijo in obrtjo ter ob pomembnejših prometnih žilah, odtod pa je časopis prodiral med kmete in v odročnejše vasi.

Po letu 1848 se je slovenski tisk močno razmahnil. Lapajnetova analiza kaže, da se v kratkem obdobju 1843–1860 v primerjavi z obdobjem 1797–1842 skupno število izvodov časopisov pomnoži več kot štiridesetkrat (od 30.560 na prek 1.300.000), tiskana površina v m² pa se poveča več kot za tridesetkrat (s 13.600 m² na 427.000 m²). Po letu 1860 se začne razvijati tudi Maribor z ustanovitvijo *Slovenskega gospodarja* (1866) in *Slovenskega naroda* (1868), novinarstvo pa postaja eden od osrednjih stebrov slovenske nacionalno-jezikovne emancipacije. Vsa prejšnja produkcija se med 1861–1872 debelo potroji in za obdobje 1873–1895 Lapajne navaja že skoraj 30 milijonov izvodov slovenskih časopisov, ki so šli med bralce: to je 213 milijonov potiskanih strani na 17 milijonih m². Ta eksponentni razcvet medijskega sistema je nujno upoštevati pri analizi literarnega sistema. K naglemu, prav skokovitemu porastu, sta največ prispevala prva slovenska dnevnik: »liberalni« *Slovenski narod* (nastane leta 1868 v Mariboru, kjer izhaja trikrat tedensko, se leta 1872 preseli v Ljubljano in z januarjem 1873 postane prvi slovenski dnevnik) in »klerikalni« *Slovenec* (ustanovljen v Ljubljani leta 1873, najprej izhaja trikrat na teden, od julija 1883 kot dnevnik), ter množica novih listov in mesečnikov, med katerimi najdemo tudi množico bolj ali manj uspešnih kulturnih in literarnih glasil.

Letno število natisnjenih izvodov časopisov skokovito narašča tudi v 20. stoletju. Leta 1893 imamo 340.000, leta 1903 740.000 izvodov, leta 1913 že 1.900.000 izvodov, leta 1923 2.785.000, leta 1929 pa kar 7.740.000 izvodov. Mreža naročnikov je tedaj že zelo široka, ponudba pa žanrsko razvejena: od mladinskih, literarnih in političnih revij do močnega izseljenskega tiska (predvsem v ZDA). Na prehodu v 20. stoletje dobimo tudi tretji pomemben dnevnik, tržaško *Edinost*, ustanovljeno sicer leta 1876 (na začetku izhaja dvakrat na mesec, od leta 1896 izhaja vsak dan). *Edinost* uveljavi slovenski tisk na Tržaškem in Goriškem – od začetne naklade 500 izvodov doseže leta 1926 kar 15.000 izvodov. Na Kranjskem je zaradi industrijske kapitalске prevlade Nemcev še vedno močan nemški tisk. Še močnejši je ta vpliv na Štajerskem in Koroškem. Pa vendar končna bera do konca 1. svetovne vojne leta 1918 znaša za vsa slovenska ozemlja 420 milijonov izvodov na treh milijardah strani, od katerih jih tretjina (33 %) odpade na Kranjsko, četrtnina (25 %) na Primorsko, šestina (17 %) na Štajersko, slabih 6 % na Koroško, dobrih 14 % na ameriška izseljenska ozemlja in po nekaj odstotkov na Beneško Slovenijo in Prekmurje – kar pomeni, da je na enega prebivalca osrednjih slovenskih pokrajin leta 1918 prišlo okrog 200 izvodov različnih časopisov letno, na ameriškega izseljenca pa celo prek 300.

Razmah časopisja

V slovenskih časopisih se kmalu pojavi tudi oglaševanje. Najprej oglašujejo dunajska in graška podjetja, po letu 1872 pa še podjetja iz Zagreba, Trsta, Češke, Madžarske in celo Berlina, Pariza in Londona. Lapajne omenja od leta 1887 razveseljiv porast domačih oglaševalcev, predvsem trgovcev, obrtnikov in lesne industrije. Mogočen vzpon slovenskega oglaševanja je znak sinergij med novinarstvom in trgovino: plodonosno se srečata oglaševalski kapital in uspeh domačega oglasa. Razmerje med uredniško in oglaševalsko površino časopisa je že tedaj konstantno okrog 4: 1. Posledica take ekspanzije je gotovo tudi brutalna profesionalizacija dela novinarja in urednika: če merimo površino, ki jo letno pokriva en urednik, se ta od 440 m² v letu 1797 drastično poveča na 627.610 m² leta 1927: en urednik in en novinar morata, da zadovoljita strukturne potrebe, na letni ravni napisati oziroma urediti bistveno več materiala. Širi se tudi obseg dnevnikov: posamezni naročnik dnevnika leta 1868 prejme še 40 m² časopisa, leta 1878 dvakrat toliko, leta 1930 pa dobiva letno že kar 525 m² ali 26 kg časopisa. Do leta 1936 se osrednje slovenske pokrajine že zelo približajo novinarsko najrazvitejšim deželam Evrope.

Ta razmah periodičnega tiska je izredno pomemben za literaturo iz mnogih razlogov. Eden od njih je možnost objavljanja v podlistkih: med letoma 1868 in 1895 Lapajne žanrsko analizira 6968 časopisnih podlistkov in navaja dragocene podatke o njihovi porazdelitvi. Med njimi največji delež zavzema *izvirna slovenska proza* – kar 1832 podlistkov, kulturna in jezikovna razmišljanja 1266, potopisi (večinoma z bližnjih ozemelj) 406, politične polemike 400, zunanja pisma (Rusija, Češka) 446, prevodi: iz ruščine 972, češčine 627, srbohrvaščine 360, francoščine 277, angleščine 256, nemščine le 35, po nekaj pa tudi iz bolgarščine, poljščine, italijanščine in danščine. Odtod je mogoče sklepati, da je šele z razmahom časopisnega sistema in žanra podlistka (kot ugotavlja že Kmecl, četudi ne navaja konkretnjših podatkov in argumentov) mogoč pravi razvoj pripovedne proze, ta proza pa ima prvič vse možnosti, da prodre do slehernega bralca. Skozi podlistek se nastajajoči slovenski literarni sistem prvič srečuje z množično kulturno proizvodnjo, hkrati pa razmah časopisja pomeni tudi bistveno povečanje možnosti »živeti od peresa« ter možnosti za razvoj »sekundarnih« sistemskih vlog, kakršna je literarno obdelovanje; s tem pa tudi oblikovanje pravega knjižnega trga.

V teh procesih je pomembno vlogo odigral tudi Jurčič. Prav pod njegovim vodstvom se je *Slovenski narod* (SN) preoblikoval v prvi slovenski politični dnevnik, Jurčič pa je bil njegov glavni urednik od leta 1871 do zgodnje smrti 1881. Vatovec meni, da je Jurčič »ustvaril Slovencem prvi politični dnevnik. Bil je osrednja gibalna sila, ki je pripravila omahljive lastnike do tega presenetljivega koraka. Upravni odbor se je boječe lotil naloge, saj niso imeli Slovenci še nikoli svojega dnevnika« (Vatovec 1955: 215). Zgodovina SN je povezana s propadlim poskusom »Slovenskega juga« v Ljubljani – programska izhodišča mu je napisal Levstik, ljubljanski veljaki pa naj bi dobili zagonski kapital. Ker jim to ni uspelo, je dejavnost za nov slovenski časopis stekla v Mariboru. Advokat dr. Dominkuš in dr. Josip Vošnjak sta med štajerskimi domoljubi že leta 1867 zbirala denar za ustanovitev takega lista, za urednika pa izbrala Antona Tomšiča – domoljubi so kot zagonski kapital zbrali glavnico 6000 goldinarjev. Prva številka časnika, ki je izhajal v začetku trikrat tedensko, je izšla 2. aprila 1868. Slovenski kulturni prostor se je odtlej zelo razširil in diferenciral, saj je SN s svojim programom promoviral načela mladoslovenstva – radikalni nacionalizem, svobodomiselnost in zahtevo po svobodi umetnosti (Prijetelj 1958/III: 259).

Leta 1871, ko je uredništvo prevzel Jurčič, se je SN s svojimi lastniki in idejnimi vodji lotil ambiciozne širitve. Ustanovljena je bila »Narodna tiskarna«, leta 1872 pa se je časopis preselil v Ljubljano in z začetkom leta 1873 začel izhajati kot dnevnik. Jurčič kot urednik je imel zahtevno vlogo, zakoliti formalne in vsebinske standarde poročanja in tudi izgled dnevnega časopisja. Vpeljeval je tipične žanre, kot so uvodnik, novica ali podlistek, ter redne rubrike. Razvijal je sistem dopisnikov, ki jih je SN imel po vseh večjih krajih Slovenije, a tudi na Dunaju in v slovanskih prestolnicah. »Za borih 1200 goldinarjev letno opravlja Jurčič svojo orjaško nalogo urednika – črnilnega kulija. Celotno duševno delo terja letno pri prvem slovenskem dnevniku komaj 2500 goldinarjev« (Vatovec 1955: 216). Finančni razvoj SN je bil dokaj ugoden, že prvo trimesečje leta 1873, ko je časopis začel izhajati dnevno, je lastnikom prinesel povrnen vložek (okrog 13.800 goldinarjev).

Prvi slovenski urednik dnevnika je opravil pionirsko delo na tem področju in okusil vso težo uredniškega poklica. Z izdajatelji, ki so pogosto videli časopis kot podaljšek strankarske ideologije, se je moral tudi boriti tako v ideološkem kot v materialnem smislu – za dostojne prejemke. V času napredujoče politične diferenciacije na »stare« in »mlade«, ki se je postopoma spremenila v nasprotje med »liberalnim« in »klerikalnim«, je skušal Jurčič sicer ohraniti nevtralnost in enotnost narodnega boja. Hkrati je verjetno, da mu je ravno zaradi njegove taktosti in »kompromisarstva« (to lastnost so mu mnogi očitali, med drugim, ko je cenzuriral ostre Kersnikove bodice proti duhovščini) lahko uspeval uredniški podvig. Jurčič je dojel specifično uredniškega dela, ki je predvsem pragmatično-politično in se mora podrežati interesom dolgoročnega preživetja lista. Jurčič je bil dovolj inteligenten in se je zavedal različnih položajev v polju – položaj mladega, vzpenjajočega se in neodvisnega literarnega proizvajalca nudi možnost radikalne in brezobzirne kritike vseprek, medtem ko pozicija urednika nacionalnega dnevnika terja previdnejše delovanje in ne dovoljuje tako radikalnih potez.

Praktični politični pragmatizem, s katerim je Jurčič skušal ohraniti most do konservativcev, pa vseeno ni mogel zaustaviti diferenciacije, ki je kulturno in politično sfero

v sedemdesetih postavila v neproduktivno bipolarno stanje. Zaradi te diferenciacije med liberalci in konservativci so seveda snovali časopise tudi na konservativni strani. *Novice* jim namreč niso več zadoščale: na višku politične razdeljenosti leta 1873 začne trikrat tedensko izhajati *Slovenec*, ki leta 1883 postane drugi slovenski dnevnik. Je pa prav mogoče, da je ta bipolarnost imela tudi pozitivne sistemske učinke, saj se je skozi ideološko kritiko, kakršno je to stanje moralo producirati, lažje razmahnila četrta, dotlej najmanj razvita sistemska vloga pri nas: literarno obdelovanje.⁸

3 Literarne revije

V kontekstu vsesplošne ekspanzije medijev po letu 1848 je treba razumeti tudi nastajanje literarnih časopisov pri nas, ki jih je literarna zgodovina za razliko od ostalih medijev sicer bolje raziskala in ovrednotila njihov pomen. Pot do osredotočene in resne literarne revije, za kakršno lahko velja šele *Ljubljanski zvon*, je bila vseeno dolga. Mlada generacija literarnih ustvarjalcev je v letu 1848 pod uredništvom Ivana Navratila v založbi Rozalije Eger izdala prvi skromni literarni časopis – tednik *Vedež*, pri katerem je od 1848 do 1850, ko je izhajal, skupno sodelovalo prek trideset pesnikov in pisateljev. Podobno kratke sape je bila tudi *Slovenska čbela* v Celju, tednik za »obudo in omiko slovenskega duha« v uredništvu Jožefa Drobniča, ki je izhajala le v letu 1850. Pač pa predstavlja prvi pomembnejši literarni medij Janežičeva *Slovenska bčela*, nastala na pobudo koroških rodoljubov Janežiča, Majarja, Einspielerja in drugih, v kateri so objavljali kasnejši politik Toman, Levstik, Valjavec, Trdina, Luka Svetec in Josipina Turnograjska. Ta »jezikovno preporodni list« je najprej kot mesečnik in kasneje kot tednik izhajal v Celovcu (1850–1853) in celo razpisoval nagrado za zgodovinsko povest in pesnitev; v programu pa lahko eksplicitno beremo, da se uklanja pedagoško-utilitarnemu in moralističnemu trendu, ki je daleč od ideje avtonomne umetnosti (Prijatelj 1956/I).

Iz Prijateljevih pogosto ideološko priostrenih komentarjev k izhajanju *Bčele* je mogoče razbirati, kako se je moral slovenski literarni urednik že tedaj soočiti z institucijo trga in dejstvom, da za obstanek potrebuje vsaj minimalno število naročnikov.⁹ Urednik je moral dojeti tržne zakonitosti in se usmerjati po njih. Tudi propad *Bčele* je prej kot s čim drugim povezan s tem, da je že julija 1852 število naročnikov padlo na borih 179. List je prenehal izhajati čez leto dni. Pragmatični, a podjetni Janežič je sicer začel izdajati *Glasnik slovenskega slovstva*, a mu je uspelo izdati le en zvezek leta 1854. Težave literarnega urednika pa niso bili le naročniki in trg – četudi o pravi tržnosti sploh težko govorimo, saj je bilo verjetno vsaj za zagon večine teh listov nujno pritegniti gotovi kapital meščanskih rodoljubov –, ampak tudi druge strukturne težave, denimo pomanjkanje primernih piscev. Janežič večkrat toži nad premajhnim dotokom kvalitetnih izvornih del in poziva k obilnejšemu sodelovanju. Janežičev primer pomeni

⁸ To zamisel bi bilo treba seveda še preveriti ob konkretnem gradivu.

⁹ Prijatelj je sicer odličen vir, vendar je njegova optika močno navzkriž z optiko naše obravnave. Empirični podatki, ki nas zanimajo, so pri Prijatelju razmetani brez reda in le mimogrede vključeni v zgodbo, ki jo razvija njegov kulturnozgodovinski diskurz. To ni naključje: dosedanjih raziskovalcev pravzaprav nikoli ni preveč zanimalo, od česa časopisi živijo, temveč le, kakšne napredne ali nazadnjaške ideje »zagovarjajo« ipd.

za Prijatelja (1956/I: 230) dokaz, da literarna produkcija in bralstvo še ne vzdržita niti tako skromnega literarnega časopisa.

V začetku petdesetih se vrstijo bolj ali manj neuspešni poskusi izdajanja literarne revije: Razlagova *Zora* ter dijaška rokopisna lista *Slovenska daničica* in *Slavija* (oba le v letu 1851). *Slavija* je izhajala v Celovcu, Ljubljani in Celju, za njo pa naj bi stal Janežič. V Ljubljani pa nastane rokopisno glasilo dijakov osmošolcev *Vaje*, po katerem je dobila ime mlada generacija ustvarjalcev – »Vajevec«: Jenko, Mandelc, Valentin Zarnik, Fran Erjavec. Izšlo je najbrž šest zvezkov v letih 1854 in 1855. *Vaje*, kolikor se zdijo pomembne z literarno-razvojnega vidika, seveda niso imele neposrednih učinkov, saj sploh niso imele nikakršne distribucije.¹⁰ Pač pa so predstavniki te generacije lahko vstopili v literarni prostor v naslednjem Janežičevem časopisu *Slovenski glasnik* (1858–1868), v tem času osrednjemu literarnemu glasilu, ki je večinoma izhajal v Celovcu.¹¹ Po *Glasniku*, ki je nehal izhajati leta 1868, je med pomembnejša literarna glasila mogoče šteti predvsem Stritarjev *Zvon*, ki ga je pisatelj sam zalagal in urejal: začel je v letu 1870, kontinuirano pa je *Zvon* na Dunaju izhajal kot polmesečnik med letoma 1876–1880. Šele po letu 1881 je v slovenskem prostoru nastal pravi literarno-kulturni mesečnik z daljšo sapo: *Ljubljanski zvon*.

Nastanek *Ljubljanskega zvona* leta 1881 je po tradicionalni razlagi povezan predvsem s tem, da se je dunajski *Zvon* izčrpal in da se je mlada generacija začutila sposobno začeti ambiciozen literarni projekt v Ljubljani. Protagonisti tega gibanja Levec, Jurčič, Kersnik in Tavčar so se ob tem morali spopadati z obilico skepse, pa tudi s konkurenco v podobi Sketovega celovškega *Kresa* (1881–1886), ki se je istočasno oblikoval na katoliški strani in prinašal podobne vsebine, izdajala pa ga je močna Mohorjeva družba. Začela se je diferenciacija literarno-revijskega prostora, vsaka klika se je borila za prevlado na kulturnem področju – bil se je boj za slehernega pisca in naročnika. Začetne težave časopisa dobro ponazarja medsebojno dopisovanje »zvonovcev« po izidu prvega *Kresa*. Revijo ostro kritizirajo in si vlivajo upanje za uspeh njihovega projekta, pa vendar jih konkurenca nekoliko skrbi. Ko v *Slovenskem narodu* decembra 1880 izide Levčevo »vabilo na naročbo« *Ljubljanskega zvona*, se začne zares. Kot je doslej praksa, snubi urednik redne naročnike predvsem z nacionalističnimi in manj z literarno-estetskimi argumenti: s sklenitvijo naročniškega razmerja bodo podpirali »razvoj slovenske literature, te prve podlage našemu narodnemu preporodu in bodočemu narodnemu obstanku« (po Prijatelj 1956/VI: 63). Materialni uspeh *LZ* je na začetku hitro presegel pričakovanja – Levec v pismu Janezu Trdini 27. januarja 1881 omenja, da je prva številka v nakladi 1500 izvodov pošla in pripravljajo ponatis, druge pa se že tiska v nakladi 1700 izvodov; napoveduje pa tudi, da bo lahko za tiskano polo pisatelj plačeval od 20 do 25 florintov.

Začetno navdušenje je čez nekaj let dodobra uplahnilo: diferenciacija političnega in kulturnega prostora je napredovala in z razkolom na liberalni strani je *LZ* dobil še dodat-

¹⁰ Nasploh je tendenca literarne zgodovine, da ne upošteva naklad, branosti in distribucije, zgrešena in zavajajoča.

¹¹ Na Dunaju je vajevska ekipa še delovala, verjetno kot tajno društvo, zanimivo pa je Mencingerjevo poročanje o tem, kako so se veselili honorarjev iz *Glasnika*: »Trčili smo na zdravje blagega urednika Janežiča, ki naših prvencev ne ceni samo visoko, ampak jih celo više plačuje, nego smo jih sami cenili« (po Prijatelj 1956/I: 239).

no konkurenco v Tavčar-Hribarjevem *Slovanu*, ki je izhajal v uredništvu A. Trstenjaka in Ivana Tavčarja med 1884–1887. Iz Levčevih pisem konec leta 1885 je očitno, da je bil urednik že precej obupan, saj se trend upadanja naročnikov ni hotel nehati, od začetka se je število prepolovilo. Do konca leta 1887 je *Slovan* nehaj izhajati, Tavčar in Hribar sta ga zaradi izgub ustavila. Pač pa je na katoliški strani začela izhajati literarna revija *Dom in svet* (1888–1944), nova močna konkurenca *LZ. Z Domom in svetom* in njegovim uspehom v začetku devetdesetih se politična polarizacija močneje zasidra tudi v literaturi.

Ljubljanski zvon ni pomemben le zato, ker je mnogo prispeval k uvajanju višjih estetskih standardov in sodobnejših literarnih nazorov v slovenski prostor, s tem pa odpiral nove možnosti v literarnem sistemu in omogočil hitrejšo avtonomizacijo literature. Pomemben je tudi kot prvi pravi model literarnega časopisa, v katerem se utrdita sistem honoriranja literarnih proizvajalcev in vloga literarnega urednika kot selektorja in spodbujevalca. Literarna revija postopoma gradi svoj interesni krog sprejemnikov literature, odpira pa tudi prostor za kritiko, s katero želi vse bolj izpolnjevati funkcijo svetovanja in usmerjanja sprejemnika. Z literarnimi časopisi nastajajo nove možnosti za polprofesionalne vloge v literarnem posredništvu (urednik, izdajatelj, lektor in drugi sodelavci), literarni trg pa se širi in nudi dodatne možnosti zaslužka za proizvajalce – postaja del celotnega družbenega ekonomskega obrata. Kakovosten literarni časopis, ki pazi na svoj ugled ter se pri tem ozira po literarno-avtonomnih merilih, pa postane pomembna odskočna deska za literarnega proizvajalca, ki želi vstopiti v literarni sistem, priti do samostojnih in honoriranih književnih objav ter – nekoč – zmagoslavno stopiti na nacionalni Parnas.

4 Mohorjeva družba in eksplozija založništva

Poleg časopisov in revij je drugo polovico 19. stoletja zaznamoval tudi vzpon založništva, ki pa je bil v slovenskem prostoru zelo specifičen, saj je povezan predvsem z eno samo založbo.¹² Ko govorimo o neverjetnem uspehu Mohorjeve družbe, je treba vedeti, da je bilo v Prešernovem času založništvo slovenske literature marginalna gospodarska panoga z redkimi izdajami, nizkimi nakladami in minimalnim bralstvom. Od leta 1860 se ta situacija radikalno spreminja predvsem z Družbo sv. Mohorja, ki je povzročila založniško ekspanzijo in bistveno prispevala k razvoju literarnega trga in literarnega sprejemništva. Zato je nujno, da si ta monumentalni projekt natančneje ogledamo.

Kot je znano, zametki Mohorjeve družbe segajo v čas revolucionarnega leta 1848. Ko je ugasnil zagon marčne revolucije, piše politik Matija Majar, da se moramo zdaj začasno posloviti od politike »i skerbno se literarnega dela poprijeti. To je sadaj naša politika /.../« (Priatelj 1956/I: 151). V začetku petdesetih se pojavi misel o družbi, ki bi izdajala literaturo (seveda ne le leposlovja), o nekakšni »matici«, kakršne so pri drugih slovanskih narodih nastajale že v prejšnjih treh desetletjih. Prvi, ki je sprožil takšno

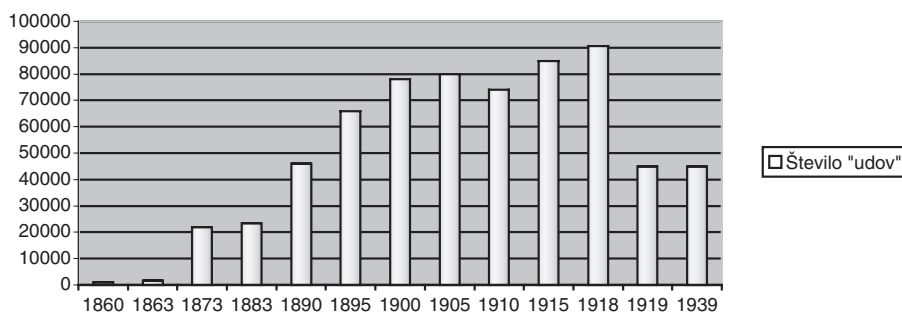
¹² Na kongresih v tujini podatki o razširjenosti ene same založbe (Mohorjeve) in njenih distribucijskih kanalih zbujajo nemajhno začudenje.

zamisel, je bil škof Anton Martin Slomšek, ki je leta 1845 vložil pri ljubljanskem guberniju prošnjo za dovoljenje za ustanovitev društva, ki bi širilo prosveto in nabožnost med ljudske množice. A gubernij je na Slomškovo veliko razočaranje prošnjo odbil.¹³

Anton Janežič je predlagal manj ambiciozen načrt, izdajati knjige za izobrazbo preprostega ljudstva, pridružila pa sta se mu Einspieler in Slomšek, tedaj že lavantinski škof. Njihova zamisel ni bila več ambiciozna znanstvena matica po vzoru drugih Slovanov, temveč poljudno-literarno društvo, kakršno je bilo denimo češko društvo sv. Janeza Nepomuka. Leta 1853 se je tako rodilo »Društvo sv. Mohora«, potrjeno od deželne vlade v Celovcu. V izdajateljskem programu, ki so ga objavile *Novice*, ima društvo »verozakonske bukve«, »podučivne in kratkočasne reči« in »sploh literarne dela, posebno, ki se našega naroda vtičejo« (Prijatelj 1956/I: 159). Do leta 1860 je društvo izdalo precej knjig, večinoma verskih, vendar je število naročnikov upadalo, članarina je bila visoka in društvo je imelo leta 1859 le še 263 članov. Ko pa sta Janežič in Einspieler pretvorila društvo v cerkveno bratovščino, »Družbo sv. Mohora«, se je začel njen mogočen razvoj, spodbujen predvsem z učinkovito distribucijsko-propagandno mrežo, ki je število naročnikov, »udov« družbe, v štiridesetih letih (od leta 1859 do leta 1899) popeljal na zavidljivih oseminsedemdeset tisoč.

Rast založbe in naklad njenih rednih izdaj je resnično impresivna. Že v prvem desetletju izhajanja (1860-1870) je najuspešnejša slovenska knjižna zbirka vseh časov imela prek 10.000 naročnikov, okrog leta 1910 pa je naklada narasla na 90.000 izvodov. Podatki o naročnikih oziroma udih družbe približno ustrezajo nakladam rednih izdaj posameznih letnikov (poleg rednih izdaj so v manjših nakladah izhajale tudi posebne izdaje, vendar tudi njihove naklade niso bile ravno majhne) in najbolj zgovorno kažejo to ekspanzijo.

Naročniki Mohorjeve družbe med leti 1860–1939

¹³ Idejo je ponovno, tokrat že z izrecnim imenom »Matica slovenska«, obudil celjski rodoljub J. Šubic v Bleiweisovih *Novicah* leta 1850, kjer je dokazoval potrebnost take ustanove. Matica naj bi bila v bistvu taka kapitalaska glavnic, da bi njena letna knjižna produkcija v glavnem živela od obresti. Predvsem je pomenljivo, da je šlo za projekt, ki bi bil financiran predvsem s prispevki bogatih meščanskih rodoljubov.

Vzporedno z naklado je seveda naraščalo tudi bralstvo, vendar ne premo sorazmerno. Kot kaže Schendova raziskava, se je število bralcev, ki naj bi brali posamezen izvod, hitro zmanjševalo s širjenjem trga, večjo pismenostjo prebivalstva in porastom kupne moči v mestih: leta 1855 je eno knjigo bralo še 9 bralcev, med leti 1908 in 1914, na vrhuncu družbe, pa le okrog 2,9. Dejansko število bralcev mohorjank je vseeno zelo veliko: leta 1870 je ocenjeno že blizu 100.000, na višku družbe pa kar okrog 250.000 bralcev. Da je zadeva prerasla v uspešen posel, priča tudi dejstvo, da so si Mohorjani omislili lastno tiskarno. V prvem desetletju je njihove knjige v Celovcu tiskal predvsem Janez Leon, leta 1864 se je tisk selil v Ljubljano k Blazniku in občasno h Kleinmayru, v letu 1872, ko naklade porastejo že na 20.000, pa je letno produkcijo prvič tiskala njihova lastna tiskarna v Celovcu (Moder 1957).

Ob tem moramo upoštevati tudi demografske trende. Prebivalstvo ozemlja današnje Slovenije na začetku 19. stoletja še ni preseгло milijona. Podatek o več kot milijonu imamo šele za leto 1846 (in sicer 1.077.000), medtem ko je od sredine do konca 19. stoletja število naraslo na 1.268.000. Pač pa se je v 19. stoletju, predvsem njegovi drugi polovici, močno povečal delež mestnega prebivalstva: s 6,3 % leta 1818 na 15,8 % leta 1890: mestnih prebivalcev imamo tedaj že okrog 200.000.¹⁴ Porast bralstva je v drugi polovici 19. stoletja nagel in skokovit, še leta 1863 nam Grafenaurjevi izračuni kažejo, da je bral vsak 84. Slovenec, leta 1900 pa že kar vsak 6,3. in leta 1910 vsak 5,3. (V: Hladnik 1982). Pač pa je iz statistične analize mogoče ugotoviti tudi, da so bila močna bralna središča predvsem mesta in trgi, ne pa vasi. Hladnik sklepa, da je bilo prek 50 % bralcev »mohorjank« meščanskih. Vse več je bilo tudi pismenih, torej potencialnih sprejemnikov literature. Šolski sistem je že s terezijanskimi reformami pospeševal odpravo nepismenosti. Avstrija je sicer nekoliko zaostajala za vodilnimi evropskimi državami. V Sloveniji je bilo v 18. stoletju nepismenih kar 97 % ljudi, že leta 1830 pa nepismenost pade na 60 % in do konca stoletja na 15 % (v Evropi povprečno že na 10 %).¹⁵ Tako se množica potencialnih bralcev močno širi, pojavlja pa se tudi potreba po diferenciaciji žanrov in zahtevnostnih ravni literature.

Hladnik ugotavlja, da gre pri literarnih besedilih (ta so tvorila poleg nabožnih del pomemben segment letnega programa pri Mohorjevi družbi) večinoma za trivialno popularno literaturo z množičnim sprejemnikom. V petdesetih in šestdesetih letih so imela prevedena literarna dela še prednost nad izvirnimi, z rastjo izvirne produkcije in števila domačih literarnih proizvajalcev pa se razmerje postopoma obrača v prid izvernih del, ki v osemdesetih letih že močno prevladajo. Pač pa se Hladniku mit o kmečkem bralcu izkaže v resnici le kot mit: v resnici je bil največji del mohorjanskega bralstva meščanski – ekspanzivni srednji družbeni sloj, v glavnem prebivalstvo trgov in mest, ter podeželska gospoda, ki si je za razliko od večine kmetov ali delavcev nakup knjige lahko privoščil.¹⁶ Gotovo je Mohorjeva edina zbirka, ki je izdajala knjige tudi za kmete in delavce, in mohorjanke so bile redka izjema, ki je takega bralca lahko dosegla. Toda

¹⁴ Podatki so le približni, deloma so razlog za to tudi težave pri definiranju mesta.

¹⁵ Podatke o pismenosti Hladnikova raziskava (1982) povzema po razpravah V. Melika, R. Schende in drugih.

¹⁶ Gre za popularno idealizacijo, ki jo je mogoče naslikati nekako tako: ko pride družina z njive, kmet pod lipo bere celi družini mikavne zgodbe iz mohorjank.

večinski odjemalec je bil nacionalno ozavešeni meščan. »Trivialnost« zgodb torej ni prevladala le zato, ker bi to zahteval nov tip manj izobraženega bralca, temveč ker je literarno proizvajanje prišlo v stopnjo notranje diferenciacije in je nov tip literature zadovoljeval potrebe sicer že obstoječih bralcev (Hladnik 1982: 396).

Mohorjeva družba pomeni prvo slovensko založniško »zgodbo o uspehu«. Ne smemo spregledati, da je založba za svoj prodor izkoristila daleč najučinkovitejši distribucijski kanal, s katerim se recimo tedaj medijski sistem še ni mogel kosati: to pa so cerkvene institucije. Tolikšno število naročnikov je bilo mogoče pridobiti predvsem zaradi intenzivne agitacije in sodelovanja duhovništva. Verska in nacionalna ideja sta si podali roke in pripravili slovenski bralski čudež, ki je dal temelj za razvoj pravega literarnega trga, z njim pa tudi drugih institucij. Tudi danes slovenska Cerkev spodbuja trženje knjig Mohorjeve družbe: te so na voljo v župniščih in zakristijah, duhovniki pa jih pri oznanilih svetujejo kot primerno duhovno čtivo. Seveda pa je bil v času, ko je bila Cerkev edina dobro organizirana slovenska ustanova, vpliv tega prodajnega kanala neprimerno večji kot pozneje, sploh pa je že po prvi svetovni vojni Mohorjevo družbo prizadelo in oslabilo razkosanje v tri enote (goriško, celovško in celjsko), po drugi svetovni vojni pa jo je načrtno skušala oslabilo tudi komunistična oblast.

Z vidika pisateljev je uspešna založba pomenila velik korak naprej. Že možnost objave v knjižni obliki ni zanemarljiva. Visoka naklada je avtorju omogočila prodor med široko bralsko populacijo in zametek prave literarne slave in ugleda, poleg tega pa so odborniki družbe avtorjem lahko izplačali solidne honorarje in jim tako omogočali vsaj delno profesionalizacijo literarnoproizvajalskega dela. Kocijan ugotavlja, da so pripovedniki 19. stoletja večinoma objavljali v revijah in časnikih in le redko v samostojnih knjigah. Enako velja za Jurčiča, ki pa se je zavedal teže knjižne objave in je ves čas aktivno nastopal kot pomemben igralec v sistemu. Jurčič je nenehno iskal nove možnosti in »pri tem ni varčeval ne s časom ne z napori in tudi ne s težko prisluženim denarjem« (Kocijan 1981: 261). Iz te vneme so se rojevali almanahi (*Slovenska vila* 1865, *Mladika* 1868) in dve knjižni zbirki: *Listki* (1872–1874) in *Slovenska knjižnica* (1876–1880). Tudi to je razlog, da ima Jurčič absolutni primat med prozaisti tega obdobja: v času kratkega življenja je izdal kar petnajst samostojnih knjig.

Jurčič je svoje sodelovanje z Mohorjevo družbo začel že z objavo povestice *Prazna vera* leta 1864 v Koledarju, in to sodelovanje se je nadaljevalo do Jurčičeve smrti (četudi je v času največjih političnih trenj v prvi polovici sedemdesetih presahnilo). Iz ohranjene korespondence leta 1878 med odbornikom družbe Andrejem Einspielerjem in Jurčičem razbiramo zanimivo zgodbo, zaradi katere bi bilo mogoče sicer svobodomiselnemu Jurčiču očitati nenačelnost. Pa vendar je pri strastnemu pisatelju z veliko »lust zu fabulieren« mogoče razumeti željo, da pride v založniško zbirko z daleč največjo naklado: leta 1880, ko so izšli v 35. zvezku Slovenskih Večernic *Ponarejeni bankovci*, so redne knjige Mohorjeve družbe izšle v nakladi okrog 25.000 kosov, kar si danes težko zamislimo. Prav verjetno je, da je bil Jurčič z založniškimi pogoji, ki mu jih je lahko Mohorjeva družba na podlagi tako velike naklade omogočila, lahko zadovoljen, kot piše Einspielerju 2. aprila 1878.¹⁷ V tej luči je treba razumeti Jurčičevo

¹⁷ Dobil naj bi 35 goldinarjev na polo, obseg dela naj bi bil približno pet pol, če bi blagajna dopuščala, pa bi dobil celo 50–80 goldinarjev predujma po pošiljki rokopisa. Za tedanje razmere je bil to zelo soliden honorar.

ideološko pragmatično izjavo iz istega pisma, ko govori o svoji zgodbi: »Razumeje se, da jo bodem pisal v smislu tendence društvene«. V naslednjem pismu 18. decembra 1878 komentira že poslano povest: »Upam tudi, da bode namenu društvenemu ugajala, ker ima čisto moralen in za ta materijalistični čas primeren nauk v svojem koncu in v izvedenji« (Jurčič ZD 12: 319). Jurčič se je v sistemu torej znal zelo dobro obrniti in izkoristiti obstoječe strukturne možnosti, če pa teh ni bilo, je vse sile usmeril v to, da je sam pomagal ustvarjati potrebne institucije.¹⁸

5 Sklep

Pregled posameznih sklopov razvoja medijev in literarnega posredništva se zdi sam po sebi dovolj zgovoren. Pa vendar bi na koncu veljalo vseeno opozoriti, da med pojavi, ki so bili označeni kot »razvoj medijev« in »razvoj (prozne) literature«, ne bi smeli vleči (pre)enostavnih vzročnih povezav. Dogajanje v drugi polovici 19. stoletja je namreč za kaj takšnega mnogo preveč kompleksno: zaznamujejo ga družbene in politične spremembe po revolucionarnem letu 1848, gospodarski razvoj (kapitalizem), razvoj meščanskega razreda in hkrati napredovanje nacionalizma ter opozicije slovensko-nemško. Vsi ti dejavniki so prepleteni in povezani tudi z razvojem medijev in literature. Namen te razprave je zato predvsem, da z literarnosociološke perspektive osvetli nekatere povezave, ki so bile doslej v veliki meri spregledane. S te plati pa je tudi samega Jurčiča, ki je v razpravi uporabljen kot izhodišče, mogoče razumeti celoviteje: ne le kot prvega pravega slovenskega romanopisca, temveč tudi enega prvih slovenskih intelektualcev, ki so uspeli preživeti izključno s pisanjem oziroma z dejavnostjo v literarnem in medijskem sistemu, in hkrati ta sistem dejavno sooblikovali.

LITERATURA

- BENNETT, Andrew, 2005: *The Author*. London, New York: Routledge.
- BOURDIEU, Pierre, 2000: *The Rules of Art: Genesis and Structure of the Literary Field*. Prevod Susan Emanuel. Stanford: Stanford University Press.
- JURČIČ, Josip: *Zbrano delo* (I–XI). Ljubljana, DZS. (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev, citirano kot ZD.)
- DOLGAN, Marjan, 2002: Literarne revije. *Slovenska kultura v XX. stoletju*. Ljubljana, Mladinska knjiga, 145–166.
- DOVIČ, Marijan, 2004: *Sistemske in empirične obravnave literature*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. (Studia litteraria.)
- DOVIČ, Marijan, 2005: Trdina, pisec na mejnikih razvoja avtonomnega literarnega sistema. V: *Janez Trdina med zgodovino, narodopisjem in literaturo*. Ur. Marijan Dovič. Novo mesto, Ljubljana: Založba Goga, Založba ZRC. 75–92.
- DOVIČ, Marijan, 2006: *Slovenski pisatelj: Razvoj vloge literarnega proizvajalca v slovenskem literarnem sistemu*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- ESCARPIT, Robert, 1970: *Sociologija književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska. (Biblioteka Znanje.)
- EVEN-ZOHAR, Itamar, 1990: *Polysystem Studies. Poetics Today* 11, št. 1 (posebna izdaja).

¹⁸ O tem priča tudi njegovo sodelovanje pri ambicioznem projektu *Klasje*, ki odpira poglavje kanonizacije v slovenski literarni zgodovini.

- FOUCAULT, Michel, 1979: *What is an Author? V: Textual strategies. Perspectives in post-structuralist criticism*. Ur. Josué V. Harari. Ithaca, New York. Cornell University Press, str. 141–160.
- GABER, Ante, 1937: *Skozi stoletja za našim novinarstvom. V: Razstava slovenskega novinarstva*. Ljubljana: Jugoslov. novinarsko udruženje, str. 179–223.
- GESTRIN, Ferdo; MELIK, Vasilij, 1966: *Slovenska zgodovina od konca 18. stoletja do 1918*. Ljubljana: DZS.
- GUMBRECHT, Hans Ulrich, 1985: *The body versus the printing press: Media in the early modern period, mentalities in the reign of Castille, and another history of literary forms*. *Poetics* 14, št. 3–4, str. 209–229.
- HLADNIK, Miran, 1982: *Mohorjanska pripovedna proza*. *Slavistična revija* 30, št. 4, str. 389–414.
- JUVAN, Marko, 1997: *Vprašanje o literarnosti – nekaj uvodnih opazanj*. *Slavistična revija* 45, št. 1–2, str. 207–223.
- JUVAN, Marko, 2000: *Vezi besedila*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura. (Zbirka Novi pristopi.)
- KMECL, Matjaž, 1975: *Od pridige do kriminalke ali o meščanskih začetkih slovenske pripovedne proze*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- KOČJAN, Gregor, 1981: *Jurčičevo delo in literarnokritični odmevi*. *JiS* 26, št. 7–8, str. 261–267.
- KOČJAN, Gregor, 1983: *Kratka pripovedna proza od Trdine do Kersnika*. Ljubljana: DZS.
- KOČJAN, Gregor; Podmenik, Darka; Žnideršič, Martin: *Knjiga in bralci IV*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1999. (Bibliothecaria 5.)
- KOS, Janko, 2001: *Primerjalna zgodovina slovenske literature*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- KOVAČ, Miha, 1999: *Skrivno življenje knjig. Protislovja knjižnega založništva v Sloveniji v 20. stoletju*. Ljubljana, Filozofska fakulteta. (Bibliothecaria 3.)
- LAH, Ivan, 1921: *Začetki Slovenske Matice: spominski spis k 50-letnici*. Ljubljana, Slovenska Matica.
- LAPAJNE, Ivo, 1937: *Razvojne smeri slovenskega novinarstva. V: Razstava slovenskega novinarstva*. Ljubljana: Jugoslov. novinarsko udruženje, str. 224–236.
- LUHMANN, Niklas, 2000: *Art as a Social System*. (Prevod Eva M. Knodt.) Stanford: Stanford University Press.
- MODER, Janko: *Mohorska bibliografija*. Celje: Mohorjeva družba, 1957.
- MORAVEC, Dušan, 1994: *Novi tokovi v slovenskem založništvu. Od Schwentnerja do prvih publikacij akademije*. Ljubljana: DZS.
- PATERNU, Boris, 1957: *Slovenska proza do moderne*. Koper: Lipa.
- PRIJATELJ, Ivan, 1956 (I, II), 1958 (III): *Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 1848–1895 (I–V)*. Ljubljana: DZS.
- SCHMIDT, Siegfried J., 1980: *Grundriss der Empirischen Literaturwissenschaft*. Band 1&2. Braunschweig/Wiesbaden: Vieweg.
- SCHMIDT, Siegfried J., 1989: *Die Selbstorganisation des Sozialsystems Literatur im 18. Jahrhundert*. Frankfurt: Suhrkamp.
- SCHMIDT, Siegfried J., 1990: *Why Literature Is Not Enough, Or: Literary Studies as Media Studies*. Siegen: Lumis Schriften.
- SIMONIČ, Franc: *Slovenska bibliografija*. Ljubljana: Slovenska matica, 1903–1905.
- STRITAR, Josip, 1866: *Preširnovе poezije. V: Pesmi Franceta Preširna*. Izdala Jož. Jurčič in Jož. Stritar. Ljubljana: Oton Wagner.
- ŠLEBINGER, Janko, 1937: *Slovenski časniki in časopisi. Bibliografski pregled od 1797–1936. V: Razstava slovenskega novinarstva v Ljubljani 1937*. Ljubljana: Jugoslov. novinarsko udruženje.
- TOMC, Gregor, 2005: *Mentalna mašina*. Ljubljana: Sophia.

- VATOVEC, Fran, 1955: Jurčičevi načelni in praktični pogledi pri urejevanju Slovenskega naroda. *Nova obzorja* letn. 8, str. 211–216.
- VATOVEC, Fran, 1937. *140 let slovenske žurnalistike*. Maribor, samozaložba.

SUMMARY

The study treats Slovene literary system in the second half of the 19th century. This era is characterized by the rapid development of prose fiction. This development has been thoroughly researched in literary history, but its connection with the contemporary naissance of the media network, i.e., publishing houses, newspapers, and literary journals, has not been adequately evaluated. Literary system in several points coincides with the media system, particularly in mediation (publishing, literary journals) and post-production (criticism). The media are a precondition for the development of literary mediation, which allows the authors adequate structural opportunities for publishing their works and taking part in various roles of the literary system. The structural needs of the multiplying media, on the other hand, open the need for various types of prose texts, among which are also literary and half-literary. The co-dependence of both systems is shown on the example of a typical narrative-prose writer of this era, Josip Jurčič, which was one of the first Slovene intellectuals who was able to live exclusively from writing or, rather, from work in the media and literary systems.